

ZELİHA OSMAN HANIM'IN "İLÂÇ ŞİŞESİ" BAŞLIKLİ PİYESİ (1925)

A Play Entitled "The Medicine Bottle" (1925) by Zeliha Osman Hanım

Halil Tekiner¹

¹Dr. Pharmacist., Erciyes University, Faculty of Pharmacy

ÖZET

Milli Mücadele'ye destek veren çalışmalarıyla Türk edebiyat tarihinde özel bir öneme sahip olan yazar ve çevirmen Zeliha Osman [Özen] Hanım'ın 1343 (m.1925) yılında Mektep Temsilleri serisinde eski harflerle yayınlanmış "İlâç Şişesi" başlıklı iki perdelik piyesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eczacılık anlayışını yansıtmaya yönüyle ilginçtir. Orijinal nüshası araştırmacı tarafından Atatürk Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (Erzurum) tespit edilen bu piyes eczacı kalfası Hikmet Bey'in, evde hasta yatan annesinin ilâcını almak için eczaneye gelen Küçük Melek'e afyon şurubu yerine afyon ekstresi verdiğini fark etmesinin ardından eczanede yaşananları ve bu büyük hata karşısında Eczacı Hasan Bey'in tutumunu konu alır. Eserde ayrıca bugün unutulmuş ilâç formlarından biri olan güllaçtan (nâhoş tat veya kokulu toz ilâçların içine konduğu, nişastadan yapılmış küçük kap) bahsedilmekte; Julep gomme (cülâp zamkı), Sirop [de] bourgeois de sapin (çam tomurcuğu şurubu), Sirop d'opium (afyon şurubu) ve Teinture d'Iode (tentürdiyot) gibi Fransızca ilâç isimleri anılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri bilimler, eczacılık, edebiyat, tıp tarihi (XX. yüzyıl)

ABSTRACT

The two-act play "The Medicine Bottle" by Ms. Zeliha Osman [Özen], a Turkish playwright and translator holding a special importance in the history of Turkish literature through her activities supporting *Milli Mücadele* (The National Struggle), is noteworthy due to reflecting the perception of pharmacy in early years of the Turkish Republic founded in 1923. An original copy of the play, written in Ottoman Turkish and published in a series of school plays, has been registered at the Ataturk University Rare Books Collection (Erzurum). The play is based on the incidents occurring in a small community pharmacy after the assistant pharmacist Hikmet Bey's realization of his mistake of giving his customer a bottle of extract of opium instead of opium syrup, and Pharmacist Hasan Bey's backlash toward this fatal error. A forgotten pharmaceutical form named *güllaç* (cachet), a sort of container made of starch for encapsulating dry powder drugs with unpleasant taste or smell, is also mentioned in the play together with those drug names in French like *Julep gomme* (Gum of Julep), *Sirop de bourgeois de sapin* (Pine bud syrup), *Sirop d'opium* (Opium syrup) and *Teinture d'Iode* (Tincture of Iodine).

Keywords: Humanities, medicine in literature, pharmacy, 20th Cent. history of medicine

GİRİŞ

Millî Mücadele'ye destek veren çalışmalarıyla Türk edebiyatı tarihinde özel bir öneme sahip olan yazar ve çevirmen Zeliha Osman [Özen] Hanım'ın 1343'de (m.1925) yılında Mektep Temsilleri serisinde eski harflerle yayınlanmış "İlâç Şişesi" başlıklı iki perdelik piyesi Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eczacılık anlayışını yansıtmaya yönüyle ilginçtir.

Orijinal nüshası araştırmacı tarafından Atatürk Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (Erzurum) tespit edilen bu piyes bir hastaya yanlış ilâç verildiğinin fark edilmesinin ardından eczanede yaşanan trajikomik olayları konu alır. Eserin Türk tıp ve eczacılık tarihindeki yerini döneme ilişkin tarihi bilgi ve belgelerin ışığında değerlendirmeyi amaçlayan bu makalede ayrıca Zeliha Osman Hanım hakkında da biyografik bilgiler verilecektir.

ZELİHA OSMAN ÖZEN VE ESERLERİ

Zeliha Osman Özen hakkındaki bilgilerimiz kendisiyle aynı dönemde yaşamış Ruhsan Nevvare, Fehime Nüzhet, Halide Edip, Fahrünnisa Fahrettin gibi kadın yazar ve şairlere kıyasla son derece az ve sathidir.^{1,2} Yayımladığı makale ve kitapların üzerinden henüz yüzyıl dahi geçmediği halde yazarın doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1936'de yayımlanmış bir gazete yazısındaki ifadesine göre babası Yemen'de şehit düşmüştür.³

Zeliha Osman İstanbul'un işgalini protesto etmek amacıyla 20 Mayıs 1919'de Üsküdar-Doğancılar Meydanı'nda düzenlenen mitingde Üsküdar Kız Sanayi Mektebi Fransızca Öğretmeni sıfatıyla millî mücadeleyi destekleyen bir konuşma yapmış,^{4,5} bu mitingden iki gün sonra düzenlenen Kadıköy Mitingi'nde de halka hitap etmiştir.⁶ Cumhuriyetin ilânını takip eden yıllarda öğrenciler için kaleme aldığı piyeslerini *Çalışan Kazanır* (1924), *Küçük Cemal* (1924), *Son Peri* (1925) ve *Şekerli Çörek, İlâç Şişesi, Hırsız Var, Monolog, Çiçekçiler ve Melikenin Zaferi* (1925) başlıklı kitaplarında toplamış; *Vazife ve Şeref Yolu* başlıklı kitabının yayımlandığı Şubat 1932'ye değin başka bir eser vermemiştir.⁷ 1932'de çıkan bir gazete haberine göre Türk Dilini Tetkik Cemiyeti üyesi sıfatıyla Birinci Türk Dil Kurultayı'na (Eylül 1932) katılan ve Soyadı Kanunu'ndan (1934) sonra Özen soyadını alan yazarın bu tarihten sonra yayımlandığı tespit edilen ilk ve tek gazete yazısı ise "Son Yolculuk" (1936) başlığını taşımaktadır.^{3,8,9}

Özen, 1945'de İğdır Ortaokulu'nda Fransızca öğretmeni olarak görev yaptığı dönemde Beşinci Türk Dil Kurultayı'na (26-30 Kasım 1945) da katılmıştır.¹⁰⁻¹² 1944-1947 arasında Fransızca iki roman (*Yeşil Kadro Çetesi, Mary Tudor*), bir sağlık başvuru kitabı (*Hastabakıcı*) ve Victor Hugo'ya ait bir makaleyi (*Halk ve Tiyatro*) Türkçeye çevirmiştir. 1955'de ikinci baskısı yapılan *Çalışan Kazanır* başlıklı eserinin kapak sayfasında yazarın Balıkesir Lisesi'nde Fransızca öğretmeni olduğu bilgisi yer almakta iken bu eserden iki yıl sonra basılan *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*'ndeki bir başka yazıda İstanbul'da öğretmenlik yaptığı belirtilmektedir.¹³

Yazarın bu tarihten sonra yayımlanmış başka bir eserine ulaşamadığı gibi ölüm yeri ve tarihi de bilinmemektedir.

Zeliha Osman Özen'e ait olduğu tespit edilen gazete yazıları, telif ve çeviri eserler basım yıllarına göre şunlardır:¹⁴⁻¹⁷

1. Zeliha Osman. (1913). "Türk Kadınları", *Kadınlar Dünyası*, sayı 53, 26 Mayıs 1913/m. 1913, s. 3-4.
2. Zeliha Osman. (1919). "Ebedî Hisler"¹⁸ [tefrika oyun], *Yeni İnci*, sayı 8, 1 Eylül 1919, s. 17-18.
3. Zeliha Osman. (1919). "Ebedî Hisler" [tefrika oyun], *Yeni İnci*, sayı 9, 1 Teşrinievvel 1919, s. 14-15.
4. Zeliha Osman. (1919). "Ebedî Hisler" [tefrika oyun], *Yeni İnci*, sayı 10, 1 Teşrinisani 1919, s. 15.
5. Zeliha Osman. (1919). "Ebedî Hisler" [tefrika oyun], *Yeni İnci*, sayı 11, 1 Kânunuevvel 1919, s. 16-18.
6. Zeliha Osman. (1924). *Çalışan Kazanır – Üç Perdelik Milli Temsil*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi, 23 s.

7. Zeliha Osman. (1924). *Küçük Cemal – Vatanî, İçtimaî Temsil – Beş Perde*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi, 16 s.
8. Zeliha Osman. (1925). *Son Peri – Üç Perde*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi, 43 s.
9. Zeliha Osman. (1925). *Şekerli Çörek – İlâç Şişesi – Hırsız Var – Monolog – Çiçekçiler ve Melikenin Zaferi*. İstanbul: Yeni Matbaa, 34 s.
10. Zeliha Osman. (1932). *Vazife ve Şeref Yolu – Üç Perde*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi, 32 s.
11. Zeliha Osman. (1933). *Çalışan Kazanır – Ahlakî ve Vatanî Üç Perdelik Temsil*. İstanbul: İkbâl Kütüphanesi, 22 s.
12. Özen, Zeliha Osman. (1936). "Son Yolculuk," *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Birincikânun 1936, s. 8.
13. Kossowski, Jerzy. (1944). *Yeşil Kadro Çetesi*. çev: Zeliha Özen. İstanbul: İkbâl Kitabevi, 93 s.
14. Oxford, M.[N]. (1946). *Hastabakıcı*. çev: Zeliha Özen. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı 10. Şube, 168 s.
15. Hugo, Victor. (1947). *Mary Tudor*. çev: Zeliha Özen. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 118 s.
16. Hugo, Victor. (1949). "Halk ve Tiyatro," çev: Zeliha Özen. *Yeni Seri*, sayı: 13, s. 7-14.
17. Özen, Zeliha. (1955). *Çalışan Kazanır – Üç Perde*. Balıkesir: Türkdili Matbaası, 18 s.

İLÂÇ ŞİŞESİ PİYESİ

İlk kez 1925’de yayımlanmış olan bu eser komedi türünde bir okul piyesidir (*Resim 1*). Şahıs kadrosunu şu kişiler oluşturmaktadır (*Resim 2*): Melek (on yaşında bir çocuk), Vasfiye Hanım (Melek’in annesi), Hasan Bey (eczacı), Hikmet Bey (eczacı kalfası), İffet Bey (Hikmet’in öğrenci arkadaşı), Aliye ve Ayşe Hanımlar (iki yaşlı kız kardeş).

Olay 1920’li yılların soğuk bir kış gününde geçer. Birinci perdenin dekoru alelâde bir yatak odası, ikinci perdenin dekoru ise içinde ilâç şişeleri, cam dolaplar, üzerinde *mevad-ı semmiye* (zehirli ilâçlar) yazan büyük bir dolap, camekânlı tezgâh ve çeşitli laboratuvar gereçlerinin bulunduğu küçük bir eczanedir. Eserin özeti aşağıda verilmiştir:

Birinci Perde

Annesinin (Vasfiye Hanım) sık sık öksürdüğünü gören Melek, ona öksürük şurubunu neden içmediğini sorar. Annesi ise şurubunun bittiğini fakat çok pahalı olduğu için yenisini almadığını söyler. Ne ki Melek’in ısrarları karşısında daha fazla direnemez ve kızının eczaneye giderek ilâcını yeniden yaptırmasına razı olur. Eczacının aynı ilâcı hazırlayabilmesi için de evdeki boş ilâç şişesinin etiketinde yazan reçete kayıt numarasının yeterli olacağını düşünür ve kızına reçeteyi götürmesine gerek olmadığını söyler.

İkinci Perde

Küçük Melek eczaneye geldiğinde eczacı kalfası Hikmet arkadaşı İffet’le sohbet etmekte ve eczacıların ücretsiz izleyebileceği söylenen bir tiyatro oyununa gidebilmek için dilekçe yazmayı planlamaktadırlar.

Melek elindeki numarayı Hikmet Bey’e gösterir ve annesi için ilâç istediğini söyler. Hikmet Bey reçete kayıt defterinden bu numarayı bulur ve aceleyle hazırladığı ilâç şişesini Melek’e verir. Ardından yarıda kalan işinin başına döner. Dilekçe yazmak için boş bir kâğıt ararken gözü reçete kayıt defterine ilişir ve küçük kızın reçetesini hazırlarken afyon şurubu (*Sirop d’opium*) yerine halis afyon (*Extrait d’opium*) kullandığını fark eder. Bunun üzerine eczaneyi o sırada içeri giren iki yaşlı kızkardeş Aliye ve Ayşe Hanımlara emanet ederek İffet’le birlikte kızın peşine düşer.

Çok geçmeden İffet küçük kızı bulamadığını haber vermek için geri döner ve eczanesine az önce gelmiş olan Eczacı Hasan Bey’le karşılaşır. Ona durumu anlatır. Hasan Bey cinayet mahkemesinde

yargılanıp hapse atılacağı korkusuyla derhal önceki yıllara ait defterlerden Vasfiye Hanım'ın adresini aramaya koyulur. Bu sırada Küçük Melek ağlayarak içeri girer. Nefes nefese, annesine bir yerine iki kaşık ilâç içirmek istediğini söyler; fakat ağladığı için sözleri yarıda kalır. Eczacı Hasan Bey Vasfiye Hanım'ın öldüğünden artık emindir. Şimdi daha yüksek sesle ağlamaya başlayan Küçük Melek ise sözlerine devam eder; yolda giderken ayağı kaydığı için ilâç şişesini kırdığını ve yeniden ilâç almak için artık parası kalmadığını itiraf eder. Eczacı Hasan Bey küçük kızın ilâcını yeniden hazırlayacağını ve kendisinden hiç para almayacağını söylerken bir yandan da kalfasını paylamayı ihmâl etmez.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Zeliha Osman Özen'in 1913-1955 arasında yayımlanmış piyes, makale ve roman türlerindeki telif ve çeviri eserlerine rağmen bugün Türkiye'de yeterince tanınmıyor olması şaşırtıcıdır. Bu durum yazarın eski yazıyla yayımlanmış piyes ve makalelerinin bugüne kadar Latin alfabesine çevrilmemişinden, İğdir ve Balıkesir'de yaşadığı dönemlerde İstanbul'daki edebiyat ve yayın camiasından uzak kalmasından veya kısa, eğitici okul piyeslerinin edebiyat tarihçileri tarafından göz ardı edilmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Ne ki Zeliha Osman Hanım'ın geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Millî Mücadele'yi destekleyen yazı ve söylevleriyle öne çıkmış az sayıdaki Türk kadın yazardan birisi olarak daha fazla tanınmayı hak ettiği açıktır.

Özen'in tiyatro eserlerinde kahramanlarını genellikle iki meslek grubundan seçtiği görülmektedir: İlki askerler, ikincisi ise –hekimler başta olmak üzere– sağlık meslek mensupları. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, İstanbul'un işgali ve en nihayet Kurtuluş Savaşı yıllarına tanıklık etmiş; üstelik babası Yemen'de şehit düşmüş bir yazarın Millî Mücadele döneminden hemen sonra verdiği eserlerinde en çok asker karakterlere yer vermiş olması tabii karşılanabilir. Hekim ve eczacı karakterlere yer vermiş olması ise tıp ve eczacılığa duyduğu kişisel ilgiye bağlanabilir. *İlâç Şişesi* piyesinden başka; 1900 başlarında İngiltere'de Guy's Hastanesi hemşirelerinden M.N. Oxford tarafından *A Handbook of Nursery* başlığı altında yazılmış, 1906 yılında Léonie Chaptel de Chanteloup tarafından *Le livre de l'infirmière – Guide pratique adapté de l'anglais à l'usage de la Maison-école d'infirmières privées* başlığıyla Fransızcaya çevrilmiş bir eseri *Hastabakıcı* (Resim 3) başlığıyla Fransızcadan Türkçeye çevirmiş olması da bu görüşü doğrular niteliktedir.¹⁸⁻²⁰

İlâç Şişesi başlıklı piyesin tıp ve eczacılık tarihi açısından önemine gelince: Bu piyeste bugün unutulmuş ilâç formlarından biri olan güllaçtan (nâhoş tat veya kokulu toz ilâçların içine konduğu, nişastadan yapılmış küçük kap) bahsedilmekte; ayrıca Julep gomme (cülup zamkı), Sirop [de] bourgeois de sapin (çam tomurcuğu şurubu), Sirop d'opium (afyon şurubu) ve Teinture d'Iode (tentürdiyot) gibi ilâç isimleri anılmaktadır. Tüm bu ilâç isimlerinin Fransızca olması Türk eczacılık tarihindeki önemli bir olguya işaret eder: Fransızca 19. yüzyılın ilk yarısından Cumhuriyetin ilk yıllarına değin Türkiye'de eczacılık biliminin *lingua franca'sı* olmuş; bu nedenle de Osmanlı eczacılığı büyük ölçüde Fransız tıp ve eczacılık anlayışının etkisinde kalmıştır.²¹ Örneğin 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane (Askeri Tıp Mektebi) bünyesinde açılan Eczacı Sınıfı'nda eğitim yaklaşık 30 yıl boyunca bu dilde verilmiştir. Osmanlı'nın ilk devlet farmakopesi *Pharmacopée Militaire Ottomane* (Osmanlı Askeri Farmakopesi) bu dilde yayımlanmıştır;²² ilk Türkçe farmakopesi *Düstur'ül-Edviye* ise 1866 *Fransız Farmakopesi*'nin Türkçe çevirisidir.²³ 20. yüzyıl başlarına değin eczacılık dergileri ve diplomaları bu dilde basılmış;^{21,24} eczacılık cemiyetleri toplantı tutanakları bu dilde tutulmuş; doktorlar reçetelerini bu dilde yazmış; ilâç reklamları bu dilde verilmiş (Resim 4); eczane eczacıları ise başta *Pharmacopée Française* ve Dorvault'nun *L'Officine*'i olmak üzere bu dildeki referans kitaplara rağbet etmiştir.²⁵

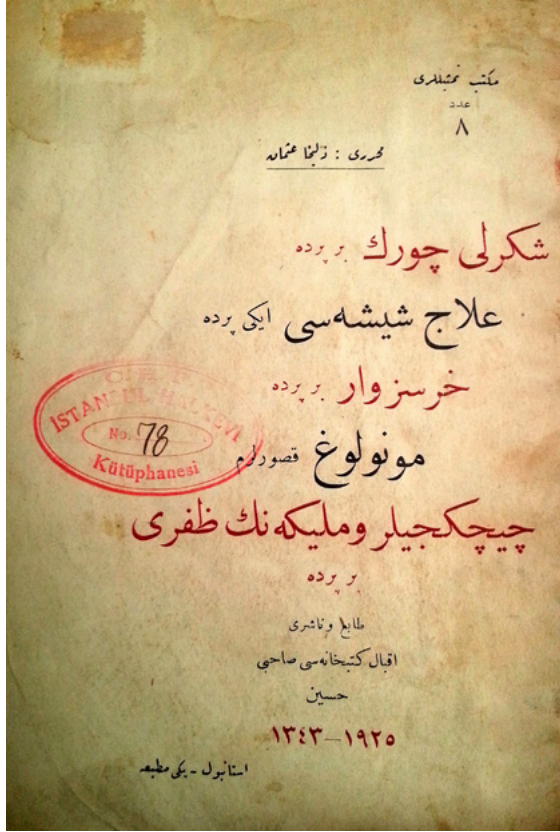
Son olarak eserde, kalfasının yanlış ilâç verdiğini öğrenen Eczacı Hasan Bey'in "*Eczahane sahibi sıfatıyla müstahdemimin [çalışanımın] hareketinden beni mesul tutacaklar,*" sözü bugün de geçerliliğini korumaktadır. 6197 sayılı *Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun*'un (1953) 25. Maddesi gereğince eczanelerde hazırlanan reçetelerin ilâçlarında görülecek hata vesairenden doğrudan doğruya eczanenin mesul müdürü sorumludur.

BİLGİ: Bu çalışma VIII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, 22-25 Mayıs 2013, Gaziantep'te sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

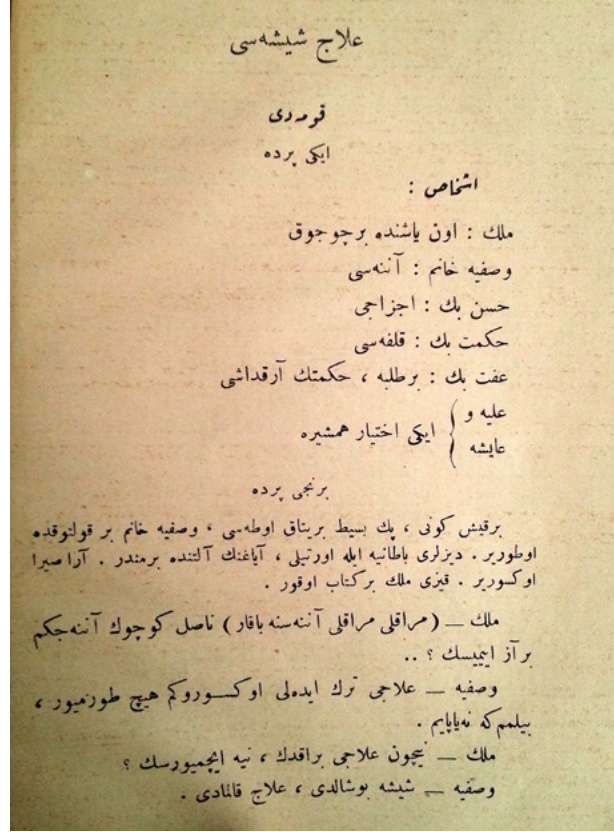
TEŞEKKÜR: Bu makalede ele alınan eserin Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda yer alan kopyasına ulaşmama yardımcı olan Atatürk Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Fatih Akçay'a ve Zeliha Osman Hanım'ın *Kadınlar Dünyası* ve *Yeni İnci* dergilerinde eski harflerle yayımlanmış "Türk Kadınları" başlıklı yazısı ve "Edebî Hisler" başlıklı tefrika piyesi hakkında bilgi veren Sayın Prof. Dr. Hülya Argunşah'a (Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

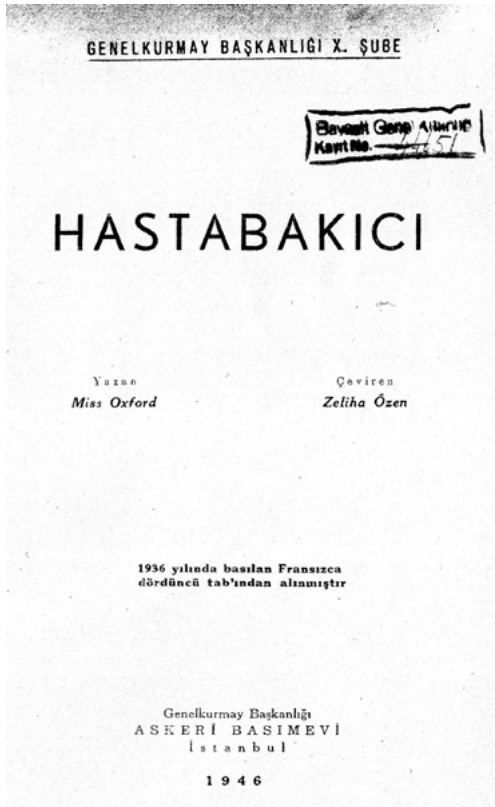
1. And, M. Türk Tiyatro Tarihi. İstanbul, İletişim Yayınları, 1992: 107.
2. Çobanoğlu, Ö, Özarslan, M. Prof. Dr. Umay Günay Armağanı. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1996: 184.
3. Özen, ZO. Son Yolculuk. Cumhuriyet Gazetesi. 1 Birincikânun 1936: 8.
4. Kurnaz, Ş. Milli Mücadelede Türk Kadını. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 12(34), 1996: 56.
5. Türkmen, Z. Milli Mücadele Yıllarında İstanbul Mitingleri. Ankara, Berikan Yayınevi, 2007: 75.
6. Uyaniker, F. Millî Mücadelede Türk Kadını. Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009: 27.
7. İkbâl Kütüphanesinin Yeni Eserleri. Cumhuriyet Gazetesi. 26 Şubat 1932: 4.
8. Büyük Dil Kurultayı – Aza Miktarı Günden Güne Çoğalıyor. Cumhuriyet Gazetesi. 10 Eylül 1932: 2.
9. Birinci Türk Dil Kurultayı – Tezler, Müzakere Zabıtları. İstanbul, Devlet Matbaası, 1933: 30.
10. Beşinci Dil Kurultayı Üyeleri. [İnternet] Ankara: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi. [erişim tarihi: 29 Nisan 2013]; <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay05/K0506001.pdf>.
11. Mecit Hun – İğdir Tarihi ve Hatıratım. [İnternet] İğdir. [erişim tarihi: 29 Nisan 2013]; <http://www.igdirsevdasi.com/cilt1/5mecit.pdf>.
12. Türk Dil Kurultayları. [İnternet] Ankara: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi. [erişim tarihi: 28 Nisan 2013]; <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp>.
13. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi. Ankara, Türk Dil Kurumu, 5, 1957: 152.
14. Cunbur, M. Türk Kadın Yazarların Eserleri – Bibliyografya (1928-1955). Ankara, Son Havadis Matbaası, 1955: 121.
15. Özön, MN, Dürder, B. Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967: 226, 457.
16. Kerman, Z. Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri. İstanbul, Dergâh Yayınları, 2009: 433.
17. And, M. Meşrutîyet Döneminde Türk Tiyatrosu, 1908-1923. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971: 115.
18. Bradshaw, A. Compassion: what history teaches us. Nursing Times. 107 (19/20), 2011: 12-14.
19. Oxford, MN. Handbook of Nursing. London, Methuen & Co., 1912.
20. Oxford, MN. Le livre de l'infirmière – Guide pratique adapté de l'anglais à l'usage de la maison-école d'infirmières privées. Trad: Léonie Chaptal de Chanteloup. Paris, Masson, 1906.
21. Baytop, T. Osmanlı Eczacılığı Üzerinde Fransız Eczacılık Biliminin Etkileri. Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları. İstanbul, Sinangin Matbaası, 2000: 58-63.
22. Tekiner, H, Mat, A. Pharmacopées turques de langue française. Rev Hist Pharm. 57(361), 2009: 17-22.
23. Üvey, D. La traduction en turc de la pharmacopée française de 1866. Rev Hist Pharm. 84(312), 1996: 324-25.
24. Öztekin-Mat, A. Les périodiques pharmaceutiques en langue française dans l'empire otoman. Rev Hist Pharm, 84(312), 1996: 315-17.
25. Mat, A, Nicolas, M. Osmanlı Eczanelerinin Başvuru Kitabı: L'Officine de Dorvault. VIII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildiri ve Poster Özetleri. 29-30 Mayıs 2008, İstanbul, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 2008: 9.

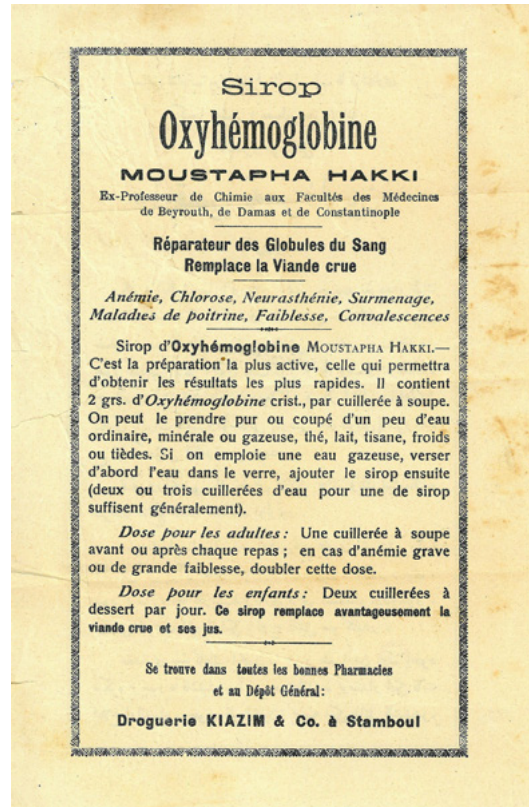
Resim 1. Zeliha Osman Hanım'ın "İlaç Şişesi" de dâhil beş piyesini içeren kitabının kapağı (1925)

Resim 2. Piyesin şahıs kadrosunu gösteren ilk sayfası

Resim 3. Zeliha Özen'in "Hastabakıcı" başlığıyla Türkçeye çevirdiği kitabın (1946) kapak sayfası

Resim 4. Yerli müstahzarattan Oksihemoglobin Şurubu'nun 1920'li yıllardaki Fransızca reklamı (H. Tekiner Koleksiyonu)

Ek 1. "İlâç Şişesi" Piyesinin Türkçe Transkripsiyonu

İLÂÇ ŞİŞESİ

Komedi — İki Perde

Eşhâs [Şahıslar]:

MELEK	: On yaşında bir çocuk
VASFİYE HANIM	: Annesi
HASAN BEY	: Eczacı
HİKMET BEY	: Kalfası
İFFET BEY	: Bir talebe, Hikmet'in arkadaşı
ALİYE VE AYŞE	: İki ihtiyar hemşire

BİRİNCİ PERDE

Bir kış günü, pek basit bir yatak odası, Vasfiye Hanım bir koltukta oturur. Dizleri battaniye ile örtülü, ayağının altında bir minder. Ara sıra öksürür. Kızı Melek bir kitap okur.

MELEK — (Meraklı meraklı annesine bakar) Nasıl küçük anneciğim biraz iyi misin?

VASFİYE — İlâcı terk edeli öksürüğüm hiç durmuyor, bilmem ki ne yapayım.

MELEK — Niçin ilâcı bıraktın, niye içmiyorsun?

VASFİYE — Şişe boşaldı, ilâç kalmadı.

MELEK — (İsticâl ile [Aceleyle]) Ne olur? Tekrar alınız.

VASFİYE — Evet kızım, hakkın var. Lâkin her şey şimdi o kadar pahalı ki bir yere beş para fazla gidecek diye insanın ödü kopuyor.

MELEK — (Annesine yaklaşır) Öyle ama anneciğim, insan afiyeti için tereddüt etmez. Ben hasta iken sen öyle söylemiyor muydun?

VASFİYE — (Kızını kolları arasına alıp kucaklayarak) Öyle yavrucuğum ama o zaman hasta olan sendin.

MELEK — Peki anneciğim. Şimdi mademki sen hastasın, senin bana söylediğin sözü ben sana söyleyeceğim. Ve şimdi gidip ilâcını yaptırtacağım. (Gider bir dolap açar)

VASFİYE — (Öksürüp gülerek) Ama tuhaf, sen adeta zorla para alacaksın.

MELEK — (Annesine döner) İlâç kaç kuruştur?

VASFİYE — Geçen defa seksen kuruş almışlardı. Belki şimdi fiyatlar yükselmiştir. Yüz kuruş al.

MELEK — (Parayı alıp çekmeyi kapar) Anne bu en büyük para ile insan zengin olur mu?

VASFİYE — Kızım hiç parası olmayana yüz kuruş bir servettir. Bir fakir elinde yüz kuruş olunca kendini zengin addeder. Hâlbuki bu paradan ancak yirmi kuruş getireceğine nazaran kıymetinin ne kadar olduğunu takdir et... Para rüzgâra benzer. (Öksürür) Aman kendini üşütme, nezle olursun. Dışarı çok soğuk. Gel şu atkıyı boynuna sarayım. Caddeden geçerken tramvaylara, otomobillere dikkat et, başına bir kaza gelmesin.

MELEK — (Annesi boynuna atkıyı sararken) Merak etme anne, yollarda oynamam. Çabuk dönerim.

VASFİYE — Haydi git, reçeteyi götürme. Şişenin üzerindeki numero ile eczacı defterdeki terkibi bulur.

MELEK — Anne yapacağım şeyi sana söyleyeyim. "Şişenin üzerindeki numero ile ilâcı yapınız," diyeceğim. Sonra bu parayı verip yirmi kuruş geri alacağım. Sonra çabuk çabuk eve geleceğim, sonra bu şişedeki ilâçtan sana bir iki kaşık içireceğim. (Gülerek) Ondan sonra... Öksürük kesilecek. (Annesini kucaklar, yapacağı işten dolayı gurur duyarak gider, kapıyı açar, ihtimamla kapıyı kapar)

(Perde iner)

İKİNCİ PERDE

Küçük bir eczahane, cam dolaplar, ilâç şişeleri. Dolaplar ve şişeler büyük siyah veya beyaz kâğıt üzerine resmedilerek gösterilebilir. Bir tarafta mevad-ı semmiye [zehirli ilâçlar] yazılı büyük bir dolap, camekânlı tezgâh arkasında eczacının kalfası tentürdiyot ve saire hazırlamakla meşgul, eczahanenin ortasında alaycı bir talebe, ağzında ağızlık, sigara içip şakalaşiyor.

İFFET — Haydi canım, şu işini bitir de seninle biraz konuşalım... Bak sana ne teklif edeceğim.

HİKMET — (Tezgâhın üstünden eğilerek) İşim bitti, yalnız güllaç hazırlamak kaldı. Söyle, seni dinliyorum.

İFFET — Elhamdülillah... İşin kolaylaştı. Benimle biraz bu akşam tiyatroya gider misin?

HİKMET — Vay mirasa mı kondun?

İFFET — Alayı bırak... İşini bitirip dediklerimi yazarsan havadan iki bilet avlayacağız.

HİKMET — Peki sen niye yazmıyorsun?

İFFET — Çünkü, bu mevâkileri [mevkileri] elde etmek için mevad-ı tıbbiye mütehasısı olmak lazımdır. Bu temsilde eczacılık metholunuyormuş ve oyunun her defa temsilinde bilet isteyen eczacılara (bâd-ı hevâ [ücretsiz]) iki koltuk bileti gönderiyorlarmış, muvâfikiyet [uygunluk] kazanmak için iyi bir vasıta, hiç durma eczahanenin damgasını havi bir kâğıt üzerine bilet istediğini yaz, gönder.

HİKMET — (Sevinçle) Anladım. Hemen usta gelmeden şu kâğıdı yazalım, (Kapı açılır) tâlimimiz [kısmetimiz] yok, bir müşteri geldi, (Melek elinde boş şişe içeri girer) çabuk savmalı.

MELEK — İlâç istiyorum efendim.

HİKMET — (Suratlı) Reçeteniz nerede?

MELEK — (Şişeyi gösterir) Reçeteyi getirmedim. Buradaki numero ile bulursunuz zannettim.

HİKMET — Şişede yalnız numero var, çok aramak lazım. Reçeteyi getirseniz ne olurdu?

MELEK — Annem pek hasta olduğu için reçeteyi bulamadı.

HİKMET — Annenin hastalığı nedir?

MELEK — Öksürüyor.

HİKMET — Başka bir şeyi yok mu?

MELEK — Yalnız öksürüyor, başka bir hastalığı yok.

HİKMET — (Acele, büyük bir şişe yakalar) Peki ne olduğunu anladım. Teskin edici bir şey... (Bom dö julü [Julü balsamı])

İFFET — (Arkadaşına yaklaşır ve yavaşça söyler) Bir dakikadan bir şey çıkmaz, bir yanlışlık olmasın, terkibi ara.

HİKMET — Doğru söylüyorsun... (Gider büyük bir defter açar) Numero 1580 (Okur) Jülep gomu [Gomme de Julep], siro burjon dö sapen [Sirop bourgeois de sapin – Çam tomurcuğu şurubu], siro dopyum [Sirop d'Opium – Afyon şurubu] müsavi [eşit] miktarda. (Defteri bırakır ve üç şişe alır, tezgâhın önüne gider, acele acele ilâçları birbirine karıştırır. (İffet'e hitap eder) Sabırsızlanma, şimdi biter. (Bir şarkı tutturur)

Şivekârım âlemde şimdi bahtiyar oldum.

İşte bu iş bitti, şimdi tıpayı koyarım, üstünün kâğıdını da geçirdi mi... oldu, bitti. Gördün mü tiyatro lakırdısı insanı nasıl coşturuyor. (Şişeyi getirir, Melek'e verir) Buyurunuz küçük hanım.

MELEK — (Şişeyi alır, parayı uzatır) Teşekkür ederim efendim. Bana yirmi kuruş geri vereceksiniz.

HİKMET — (Acele kasaya koşar, evvela yarım lira sonra bir mecediye çıkarır, Melek'e uzatır) Buyurunuz efendim... Az kalsın yanlışlıkla yarım lira verecektim. Güle güle gidiniz, yine buyurunuz (Selamlar... Melek çıkar çıkmaz) Oh... Savdık. Şimdi hemen kâğıt çıkarmalı. (Bir çekme açar kâğıt çıkarır) Haydi, İffet söyle... Hazırım. (Evvelce açıp ilâç reçetesini bulduğu deftere birden gözü ilişir, hemen fırlar, ilâçları almış olduğu şişelere koşar) Eyvah!.. Mahvoldum... Altmış gram afyon şurubu yerine afyon

hulasası koymuşum... Eyvah... Altmış gram halis afyon... Bedbaht kadın bir kaşık içerse öteki dünyayı boylar.

İFFET — Çocuğun arkasından koşmalı, acaba ne tarafa gitti?

HİKMET — Bilmem ki... Nerede oturduğunu bilsem.. Aman arkasından koş.

İFFET — (Kapıyı açar dışarı bakınır) Meydanda kimseler yok.

HİKMET — Koş, çabuk ol. (İffet tekrar kapıyı açar, dışarı koşar) İffet'in kabahati, iş arasında beni lakırdıya tuttu. Zihnimi oyaladı. Aman Yarab... Bu müthiş zehri nasıl verdim? Aklım nerede idi? Budala, sersem ben, sanki hiç tiyatro görmedim. Allah vere çocuk bulunsa. (Kapıyı açar, iki tarafa bakınır) daha gelmediler. Demek ki İffet kızın gittiği tarafa koşmadı. Ben de öbür tarafa gitsem iyi olacak ama nasıl gitmeli. Burasını boş bırakamam... (İki ihtiyar hemşire [kızkardeş] Aliye ve Ayşe Hanımlar içeri girerler, biri çok zayıf uzun, diğeri çok şişman kısa, kıyafetleri de gayet gülünç)

ALİYE — Şey Efendi, bize şey ver.

AYŞE — Şey, öksürük şekeri.

HİKMET — (Dükkânı bırakacağına emin) Hanımlar, sizlere fevkalade itimadım vardır. Siz herhalde bu dükkânın yarım asırlık müşterilerisiniz.

ALİYE ve AYŞE — (Birden) A... A... Daha neler... Daha bizim yaşımız ne, başımız ne... Yüzümüze baksa ki bir buruşuk var mı?

HİKMET — Canım, söz bu, ağzımdan öyle çıktı. Rica ederim... Beş dakika dükkânı bekler misiniz? (Cevap beklemeden dışarı gider)

ALİYE — (Muğber [gücenmiş]) Buna ne olmuş? Her vakit pek terbiyeli, pek nazik bir çocuğu.

(Kapı açılır Eczacı Hasan Bey içeri girer)

HASAN BEY — (Müşteri hanımlara selam verir) Vay efendim, hoş geldiniz, bir emriniz mi var?

ALİYE — Öksürük şekeri alacaktık, kalfa bizi bıraktı gitti.

HASAN — (Kaşlarını çatar, ellerini indirip kaldırır) Sen gel adam diye böylelerine dükkânı teslim et. İşte böyle... Dükkânı yalnız bırakır, önüne geleni içeri bırakır gider. Aşk olsun Hikmet'e...

AYŞE — (Muğber [Gücenmiş]) Siz ondan büyük kabalık yaptınız, çocuk bize güvendi de eczahaneyi emanet etti.

HASAN — (Müşterinin cevabını dinlemeyerek yazıhanenin üzerinde dağınık kâğıtlara, açık kalmış deftere, yerlerine dizilmemiş şişelere bakar) Yarab... Burada ne olmuş!.. Bu ne intizamsızlık bu ne dağınıklık.

İFFET — (Acele ile içeri girer, gözleriyle Hikmet'i araştırır, eczacıyı tanımaz) Hikmet neredesin?

HASAN — (İffet'e dönerek) Efendi, siz bizim kalfanın arkadaşısınız. Ne olduğunu, nereye gittiğini belki bilir ve bu hususta bize malumat verirsiniz.

İFFET — Ah!.. Efendim ne felaket!.. Zavallı çocuk bir hatada bulundu. Pek müstacil [acele ettiren] bir reçete muhteviyatını [içeriğini] hazırlarken bir yanlışlık yaptı. Hatayı tamir etmek için her ikimiz de o ilâç şişesini alıp götürmüş olan kızı aramaya çıktık. Ben her tarafa bakındım. Sağ tarafa epeyce gittim, kızı bulamadım.

HASAN — (Sert bir tavırla) Efendi lakırdıyı uzatma, yapılan hata nedir onu söyle.

İFFET — (Korkarak) Zannederim öksürük ilâcı yaparken afyon şurubu yerine iki yüz gramlık bir şişeye altmış gram halis afyon koydu.

HASAN — (Dövünerek) Eyvah!.. Eyvah!.. Doğru cinayet mahkemesine!.. Bu yaştan sonra cinayetle itham olunacağım... Sonunda bu da başıma geldi. Eczahane sahibi sıfatıyla müstahdemimin hareketinden beni mesul tutacaklar. (Açık deftere bakar) Evet, işte burada yazılı. Altmış gram afyon ruhu şurubu, ilâcı alan bir kız çocuğu, öyle mi? Şimdi hatırladım. Vasfiye Hanım'ın ilâcı, geçen defa bu terkihi ben hazırlamıştım. Şimdi adresini bulurum. Geçen sene bizimle çok alışveriş yapmıştı. (Diğer bir defter açar karıştırır) İffet ve iki hemşireler mütehayyir [hayretle] ve meyas [ümitsiz] bakışlırlar.

Sükût içinde acele acele çevrilen kâğıt sesinden başka bir ses işitilmez. Bu sırada kapı yavaşça açılır. Melek ağlayarak içeri girer)

İFFET — (Heyecanla) İşte o!..

ALİYE ve AYŞE — (Sahneye) Eyvah! Çocuk ağlıyor, annesi öldü galiba.

HASAN — (Müşfikâne [Şefkatle]) Bir kederin mi var çocuğum?

MELEK — (Nefes nefese) Ah efendim!.. Zavallı anneciğim şifa bulacağım zannettiği ilâcı (Hikmet içeri girer ve heyecanla çocuğun sözlerini dinler) Zavallı anneciğim, bir kaşık yerine iki kaşık ilâç içirmek istemiştım.

HASAN — (Kendi kendine) Eyvah!.. İşim bitti... İki kaşık birden, zavallı kadın yıldırımla vurulmuş gibi gitti.

HİKMET — (Kendi kendine) Ne müthiş bir felaket!

HASAN — (Telaşlı) Sonra?

MELEK — (Daha coşkunu ağlayarak) Sonra!.. Artık öksürmeyecek diye o kadar memnuniyetle anneme götürdüğüm bu ilâç... Çok hızlı yürüyordum, yerde bir portakal kabuğu varmış; görmedim. Kaydım ve (Tekrar hıçkırarak) şişe üç parça oldu.

HASAN, İFFET ve HİKMET — (Birden) Valideniz hiç içmedi mi?

MELEK — Heyhat!.. Hayır efendim. Artık ilâç alacak param da yok. Elimde yirmi kuruş kaldı.

ALİYE ve AYŞE — Bahtiyar çocuk.

MELEK — Tekrar size geldim. Bana o ilâçtan biraz, bir küçük şişe içine koyup verir misiniz? (İstirhamkâr [yalvarırcasına]) Az olsun, elimde kalan yirmi kuruşa göre ilâç veriniz. Daha para isterseniz gündeliklerimi biriktirip size getireyim.

HASAN — (Sevinçle) Ağlama kızım. İlâcını ben yeniden yapacağım ve senden hiç para almayacağım. (Sert) İlâcı ben yapacağım anladın mı Hikmet Efendi, sen de hemşire hanımların ilâcını ver. Öksürük şekeri istedinizdi değil mi?

ALİYE ve AYŞE — Evet efendim on beş kuruşluk.

HASAN — (Hikmet'e) Dikkat et de öksürük şekeri yerine revolver kurşunu koyma!.. (İlâç yapmaya gider)

İFFET — (Yavaşça Hikmet'e) Ucuz kurtulduk, artık bilete vakit yok, bu akşam gidemeyeceğiz, bu da bize ceza!..

(Perde iner.)

(Bütün roller kız veya erkek çocuklar tarafından oynanabilir.)